

Artur Lis

Recepcja prawa w monarchii piastowskiej do 1202 roku

Zagadnienia wybrane

The reception of law in the Piast monarchy to 1202. Selected issues

Przedmiotem zainteresowania niniejszej pracy jest recepcja prawa w Polsce piastowskiej do początków XIII wieku. Termin recepcji jest pojmowany jako przejmowanie, przyswajanie sobie przez określoną społeczność obcych wzorów w zakresie kultury¹.

Całość pracy ze względu na zawartą w niej problematykę podzielona została na trzy rozdziały. W pierwszym rozdziale będzie przedstawione zagadnienie recepcji prawa rzymskiego w monarchii wczesnopiastowskiej. Zostanie to uczynione na przykładzie „Kroniki polskiej” Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem (ok. 1150-1223)². W tym też celu dokonamy rozpoznania przejętków z prawa rzymskiego w „Kronice”. W kontekście naszych badań pod uwagę weźmiemy wiele ustaleń wypracowanych przez historyków prawa. Celem rozdziału drugiego – zatytułowanego

„Prawo kanoniczne” będzie analiza recepcji tegoż prawa na ziemiach polskich do początków wieku XIII. W kontekście naszych badań pod uwagę weźmiemy: „Kronikę polską” Mistrza Wincentego oraz „suplikę łączycką” z 1180 roku (znana z bulli papieża Aleksandra III) jako przykład znajomości „Dekretu Gracjana” w Polsce. Trzeci rozdział został poświęcony badaniom nad dokumentem wieków średnich. Dokument należy do najważniejszych i najliczniejszych źródeł poznania prawa w omawianym okresie. W szczególności, na pulpit naszych badań weźmiemy dokument Kazimierza II Sprawiedliwego z 1189 roku jako przykład znajomości „Kodeksu Justyniana”.

Główne źródło niniejszej pracy stanowi „Kronika polska” Wincentego Kadłubka - posiadacza tytułu naukowego, biskupa, cystersa, błogosławionego³.

¹ J. Bardach, *Recepcja w historii państwa i prawa*, [w:] tegoż, *Themis a clio czyli prawo a historia*, Warszawa 2001, s. 35-97.

² B. Kürbis, *Wstęp*, [w:] *Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), Kronika Polska*, Wrocław 2008.

³ Zob. *Mistrz Wincenty Kadłubek. Człowiek i dzieło, pośmiertny kult i legenda. Materiały sesji naukowej – Kraków, 10 marca 2000*, pod red. K. R. Prokopa, Kraków 2001; A. Lis, *Rec. „Błogosławiony Wincenty Kadłubek. W 800-lecie sakry biskupiej”*, red. tomu *M. Starzyński, M. Zdanek, „Nasza Przeszłość”* 114(2010), s. 365-363; tenże, *Rec. „Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego”*, pod red. A. Dąbrówki, W. Wojtowicza, tamże, s. 365-373; M. Plezia, *„Scripta minora”. Łacina średniowieczna*

Datę 1202 roku traktuję jako symboliczną. Po pierwsze w roku tym w marcu zmarł Mieszko III Stary ostatni syn Bolesława III Krzywoustego⁴. Monarchia piastowska została podzielona z trzech linii panującego domu: małopolsko-mazowieckiej, wielkopolskiej oraz śląskiej na księstwa dziedziczone automatycznie w linii prostej⁵. Na tym też roku urywa się „Kronika polska” Mistrza Wincentego Kadłubka.

Nie pretendując do ujęcia całościowego i wszechstronnego zawartego w temacie zagadnienia, chciałbym jedynie zasygnalizować, co moim zdaniem – zasługuje na szczególniejszą uwagę⁶.

I. PRAWO RZYMSKIE

Interesującym nas źródłem prawa rzymskiego jest *Corpus iuris civilis* – wcześniej *Ko-*

deks Justyniana (Codex Iustinianus), nazwa używana od XVI wieku na określenie kodyfikacji justyniańskiej i nowel justyniańskich przeprowadzonej w latach 528-534, przez cesarza bizantyńskiego Justyniana I Wielkiego⁷. Zbiór ten składał się z trzech części: 1) *Digesta Iustiniani (Digesta seu Pandectae)* - zbiór 50 ksiąg zawierających fragmenty pism prawników rzymskich; 2) *Institutiones Iustiniani (Institutiones sive Elementa)* – podręcznik podstawowych wiadomości z zakresu prawa; 3) *Codex Iustinianus* - 12-tomowy zbiór konstytucji cesarskich ułożonych chronologicznie od konstytucji cesarza Hadriana do najpóźniejszej justyniańskiej. Do kodyfikacji zalicza się jeszcze *Novellae leges (Novellae leges)* - zbiór konstytucji samego Justyniana I. Należy podkreślić, iż dopiero w 1583 roku całość zbiorów justyniańskich określono nazwą *Corpus Iuris Civilis*⁸.

i Wincenty Kadłubek, Kraków 2001; J. Banaszkiewicz, *Polskie dzieje bajeczne mistrza Wincentego Kadłubka*, wyd. 2, Wrocław 2002; K. Chmielewska, *Rola wtków i motywów antycznych w „Kronice polskiej” Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, Częstochowa 2003; K. Pawłowski, *Retoryka starożytna w „Kronice” Wincentego Kadłubka. Sztuka narracji*, Kraków 2003; K. Świątek, *Błogosławiony Wincenty Kadłubek. Życie, kult, modlitwy*, wyd. 3 popr. i uzup., Jędrzejów 2007; Jan z Dąbrówki, *Komentarz do Kroniki polskiej mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, wyd., wstępem i przypisami opatrzył M. Zwiercan; przy współpr. A.Z. Kozłowskiej i M. Rzepli, Kraków 2008 [Pomniki Dziejowe Polski, S. 2, t. 14]; P. Jasienica, *Antykronika*, [w:] *Trzej kronikarze*, wstęp H. Samsonowicz, Warszawa 2008, s. 305-400; A. Lis, *Studia Zagraniczne Mistrza Wincentego*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” Rok 102 (2009) nr 9-10, s. 613-621; tenże, *Elekcja na biskupstwo krakowskie Wincentego Kadłubka*, tamże, Rok 102 (2009) nr 11-12, s. 792-798; tenże, *Rezygnacja Wincentego Kadłubka z funkcji biskupiej*, tamże, Rok 103 (2010), nr 1-2, s. 132-140.

⁴ Ostatnio literaturę zebrał: J. Dobosz, *Kazimierz II Sprawiedliwy*, Poznań 2011, s. 247-262.

⁵ Zob. J. Bieniak, *Powstanie księstwa opolsko-raciborskiego jako wyraz przekształcania się Polski w dzielnicową poliarchię*, [w:] *Sacra Silentii provincia: 800 lat powstania dziedzicznego księstwa opolskiego (1202-2002)*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2003, s. 37-81.

⁶ Szerzej: J. Baszkiewicz J., *Prawo rzymskie i prawo kanoniczne w kulturze politycznej Polski XIII i XIV stulecia*, [w:] *IX Powszechny Zjazd Historyków Polskich, Historia kultury średniowiecznej Polski*, Warszawa 1963; A. Vetulani, *Przenikanie zasad powszechnego prawa kanonicznego i prawa rzymskiego do piastowskiej Polski*, [w:] *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976, s. 95-128; J. Sondel, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 82(1978), s. 5-63; S. Godek, *Prawo rzymskie w dawnej Rzeczypospolitej. Przegląd stanu badań*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 53(2001), z. 2, s. 27-83; A. Dębiński, *Prawo rzymskie a kultura prawna w Polsce*, [w:] *Prawo polskie. Próba syntezy*, red. T. Guza, J. Gluchowski, M. R. Pałubska, Warszawa 2009, s. 39-54; tenże, *Znaczenie prawa dla rozwoju nauki w średniowieczu*, [w:] *Czasy katedr – czasy uniwersytetów. Źródła jedności narodów Europy*, red. W. Sajdek, Lublin 2005, s. 23-38; tenże, *Papiestwo a nauka prawa rzymskiego w XII-XIII wieku*, [w:] *Współczesna romanistyka prawnicza w Polsce*, red. A. Dębiński, M. Wójcik, Lublin 2004, s. 49-63. Ostatnio tenże, *Church and roman law*, Lublin 2010. Na temat przemian w społeczeństwie polskim X-XIII wieku zob. *Kultura Polski średniowiecznej X-XIII w.*, red. J. Dowiat, Warszawa 1985; *Spółczesność polskie od X do XX wieku*, oprac. I. Ichnatowicz, A. Mączak, B. Zientara, J. Żarnowski, Warszawa 2005; J. Dobosz, *Manarcha i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002.

⁷ F. Wycisk, *Corpus Iuris Civilis*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. III, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1985, kol. 600-601.

⁸ A. Dziadzio, *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2008, s. 62-63.

Renesans prawa rzymskiego rozpoczął się u schyłku XI wieku, kiedy to w bibliotece Uniwersytetu Bolońskiego odkryto *Digesta* (obszerny wybór z dzieł rzymskiej literatury przeważnie okresu klasycznego, ujęty w układzie rzeczowym). Dało to początek szkole glosatorów⁹. Twórcą kierunku był Irnerius (1070-1130), który miał już do dyspozycji cały tekst kodyfikacji justyniańskiej¹⁰. Badano je metodą egzegezy, objaśniając i tłumacząc źródło. Objasnień tych dokonywano w formie glos (stąd nazwa szkoły), wpisując je między wierszami albo na marginesach tekstu¹¹.

Jak słusznie zauważa Antoni Dębiński - zapoczątkowane działaniem glosatorów zjawisko zainteresowania prawem rzymskim miało charakter ogólnoeuropejski, ale na terenach I Rzeszy Niemieckiej nabrało szczególnej znaczenia. Silny wpływ na popularność tej dyscypliny wywarła idea kontynuacji cesarstwa rzymskiego, która pojawiła się od Ottona III. Nauka prawa rzymskiego cieszyła się poparciem i opieką ze strony władców Świętego Cesarstwa Niemieckiego, którzy uważali się za następców imperatorów rzymskich, przede wszystkim Justyniana.

1.1. Prawo rzymskie w „Kronice polskiej” Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem

Przyjęcie chrztu w 966 roku przez Mieszka I otworzyło jego kraj na wpływy kultury zachodnioeuropejskiej. Uznaje się, iż jednym z jej filarów, obok religii chrześcijańskiej i antycznej myśli filozoficznej było dziedzictwo starożytnego prawa rzymskiego. Niemniej jednak pierwsze kontakty ludności polskiej ze światem romańskim przypaść musiały zapewne jeszcze na okres przedchrześcijański. Miały one charakter handlowy i nawiązywane były przez handlarzy przybywających na ziemię polskie szlakiem bursztynowym.

W średniowiecznej Polsce, znajomość prawa rzymskiego, napływała od przybyłych duchownych, już od przyjęcia chrześcijaństwa¹². Przynosili oni z sobą znajomość prawa rzymskiego, którego terminologię i pojęcia przeszczepiali na grunt polski.

Należy postulować, jako temat osobnej pracy wpływ „Dekretu” Burcharda z Wormacji¹³, zredagowanego około roku 1012, oraz powstałego przed 1095 rokiem „Zbioru Troistego” („Collectio Tripartita”)¹⁴ na ówczesne prawo w Polsce¹⁵.

⁹ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2005, s. 33-34.

¹⁰ E. Borkowska-Bagieńska, B. Lesiński, *Historia prawa sądowego. Zarys wykładu*, Poznań 1995, s. 38.

¹¹ Szerzej zob.: E. Borkowska-Bagieńska, *Polska w Europie. Refleksje nad europejską kulturą prawną*, [w:] *Prawo wczoraj i dziś*, red. G. Bałtruszajtys, Warszawa 2000; A. Dębiński, *Kościół i prawo rzymskie*, Lublin 2007; tenże, *Prawo rzymskie a kultura prawna w Polsce*, [w:] *Prawo polskie. Próba syntezy*, red. T. Guza, J. Giuchowski, M. R. Pałubka, Warszawa 2009, s. 39-54; S. Godek, *Prawo rzymskie w dawnej Rzeczypospolitej. Przegląd stanu badań*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 53(2001), z. 2, s. 27-83; też, *Spór o znaczenie prawa rzymskiego w dawnej Rzeczypospolitej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 54(2001), z. 1, s. 105-141; M. Kuryłowicz, *Prawo rzymskie. Historia. Tradycja. Współczesność*, Lublin 2003.

¹² Zob. A. Vetulani, *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976, s. 116-117; tenże, *Opory wobec prawa rzymskiego w dawnej Polsce*, „Analecta Cracoviensia” 1(1969), s. 375; J. Sondel, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej*, Kraków 1978, s. 8 i n; tenże, *O roli prawa rzymskiego w dawnej Polsce (uwagi ogólne)*, „Acta Universitatis Lodziensis” Folia Iuridica 21(1986), s. 53 i nn.

¹³ *Burchardi Wormatiensis Episcopi Decretum libri viginti* [w:] J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus, Series latina prior*, t. 140, Parisiis 1880, col. 558-1136.

¹⁴ Podstawą przy badaniu „Tripartity” jest rękopis krakowski (nr 84, wg J. Polkowskiego, *Katalog rękopisów kapitulnych Katedry Krakowskiej*, Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce, t. III, Kraków 1884) pełniejszy od rękopisu gnieźnieńskiego tego

Jak zauważa Adam Vetulani, prawo rzymskie było znane nie tylko je studiującym, ale także scholarom poznającym prawo kanoniczne i magistrum sztuk wyzwolonych dzięki informacjom otrzymanym w czasie nauki retoryki oraz artis notariat¹⁶. Bez wątpienia punktem wyjścia niniejszych rozważań należy uczynić prace: Jana Nepomucena Janowskiego¹⁷, Heinricha Zeissberga¹⁸, Emila Seckela¹⁹, Lesława Pauliego²⁰, Oswalda Balzera²¹, Adama Vetulaniego²², Janusza Sondela²³.

Aby jednakże stwierdzić, w jakim stopniu prawo rzymskie zostało wykorzystane przez Mistrza Wincentego na kartach „Kroniki” należy wykazać trzy kategorie zapożyczeń: a) dosłownych cytatów ze źródeł justyniańskich, b) zapożyczeń niewątpliwych, ale podanych

w innej wersji aniżeli w autentycznym źródle, oraz c) „przejętków” problematycznych.

Mistrz Wincenty w trakcie swojej pracy posługiwał się na bieżąco tekstem *Kodyfikacji Justyniańskiej*. W przeciwnym bowiem razie nie można by wyjaśnić, w jaki sposób potrafił przytoczyć w sposób dosłowny tak wielką ilość fragmentów tego pomnika. Trudno sobie wyobrazić, aby znalazł go na miejscu w kraju i dlatego można uznać niemal za pewnik, iż przywiezienie pierwszego egzemplarza zbiorów justyniańskich do Polski również było jego zasługą. Dalszy wniosek nasuwa się przy bliższej analizie innych wypowiedzi Wincentego. Już, bowiem pobieżna lektura *Kroniki* pozwala stwierdzić, iż formułował je pod wpływem prawa rzymskiego i jak zauwa-

zbioru (zob. T. Trzciniński, *Katalog rękopisów kapitulnych w Gnieźnie*, Poznań 1910). Por. W. Sawicki, *Zbiór prawa dla ludzi świeckich w krakowskim rękopisie Zbioru Troistego (Collectio Tripartita). Drogi wpływu praw obcych naprawo państwa Piastów w pierwszej połowie XII wieku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” Sectio G, vol. VII(1960), Lublin 1961, ss. 152-295.

¹⁵ Przyпуска się, że zbiór ten, podobnie jak przechowywany w Gnieźnie drugi egzemplarz *Tripartity*, został przywieziony w 1103 r. do Polski przez legata papieskiego Gwalona, późniejszego biskupa Paryża, bądź że oba rękopisy zostały sporządzone w Polsce na jego polecenie.

¹⁶ „Nie dziwota tedy, że dwie najwybitniejsze indywidualności z przełomu XII i XIII w., dwaj przyszli biskupi, pierwsi w Krakowie wybrani na swą stolicę drogą wywalczoną przez papieństwo w ciągu XII w. wolnej elekcji przez kapituły katedralne, Wincenty Kadłubek i Iwo Odrowąż, we Francji, głośnym podówczas Paryżu czerpali wiedzę w zakresie sztuk wyzwolonych i prawa. Obaj, żądni wiedzy, przywieźli ze swych studiów nie tylko wysokie osobiste wykształcenie, ale również i rękopisy zawierające pomniki zarówno prawa, jak i ówczesnej literatury teologicznej i filozoficznej. O bogatej bibliotece, którą dysponował Kadłubek, wnosić możemy jedynie z tekstu jego *Kroniki*. Pisana z pewnością w kraju, zawiera szereg cytatów i parafraz z licznych dzieł, które musiał mieć pod ręką w swym warsztacie pracy” Za: A. Vetulani, *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury prawniczej*, [w:] *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, red. P. Kałwa, M. Rechowicz, Lublin 1969, s. 391-421.

¹⁷ J. N. Janowski, *Investigentur omnes sententiae et loci iuris Romani, quotquot in Cadlubkone occurrant et indicentur fonte eorum*, Varsoviae 1827. Por. J. Lelewel, *Uwagi nad Mateuszem herbu Cholewa polskim XII wieku dzieiopisem, a w szczególności nad pierwszą dziełw jego xięgg*, Warszawa–Wilno 1811.

¹⁸ H. Zeissberg, *Vincentius Kadlubek, Bisehof von Krakau (1208 – 1218; zm. 1223) und seine Chronik Polens*, „Archiv für Kunde östereichischer Geschichtsquellen”, 42, Wein 1869; tenże, *Dziejopisarstwo polskie wieków średnich*, t. 1, Warszawa 1977, s. 66 – 105.

¹⁹ E. Seckel, *Vinzentius Kadlubek*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung”, 76(1959), s. 378–395.

²⁰ L. Pauli, *Randbemerkungen zur Abhandlung Emil Seckels über Vincentius Kadlubek*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung”, 76(1959), s. 396–431.

²¹ O. Balzer, *Studium o Kadlubku*, cz. 1, s. 534-544.

²² A. Vetulani, *Prawo kanoniczne i rzymskie w Kronice mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 35-45; zob. J. Baszkiewicz, *Prawo rzymskie i prawo kanoniczne w kulturze politycznej Polski XIII i XIV stulecia*, [w:] *IX Powszechny Zjazd Historyków Polskich, Historia kultury średniowiecznej Polski*, Warszawa 1963, s. 81-82.

²³ J. Sondel, *W sprawie prawa rzymskiego w Kronice Polskiej mistrza Wincentego zwanego Kadlubkiem*, „Kwartalnik Historyczny” 85(1978), z. 1, s. 95-105. Na szczególną uwagę zasługuje: J. Sondel, *Rola „Kroniki” Wincentego zwanego Kadlubkiem w upowszechnianiu prawa rzymskiego w średniowiecznej Polsce*, „Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego” [Zeszyt poświęcony Pamięci Andrzeja Kremera] 11(2011) z. 1, s. 39-68.

za, J. Sondel - nawet w przypadkach, gdy nie da się ich odnieść bezpośrednio do jakiegoś fragmentu *Kodyfikacji Justyniańskiej*, zwraca uwagę ogromna ilość terminów i zwrotów typowo rzymskich²⁴.

Jak zatem wynika z powyższych wywodów, źródła prawa rzymskiego wywarły ogromny wpływ na treść *Kroniki* Wincentego. W gruncie rzeczy przedstawiane przez siebie wypadki historyczne relacjonuje on w oparciu o cytaty z *Kodyfikacji Justyniańskiej* albo też z użyciem sformułowań i terminów bezpośrednio z niej przejętych. Jest to okoliczność o tyle godna podkreślenia, że wobec popularności *Kroniki* wśród wykształconej części współczesnego autorowi i późniejszego społeczeństwa polskiego, niewątpliwie musiała ona wywrzeć wpływ na stosowane wówczas i potem słownictwo prawne.

Adam Vetulani podkreśla, że Kadłubek widział również wyższość prawa rzymskiego nad prawem polskim, podówczas zwyczajowym²⁵. Znów był jednakże na tyle rozsądny, aby nie głosić tezy, że prawo to, któremu początki dało ustawodawstwo Kraka, należy zastąpić przepisami *Corpus iuris civilis*. Owszem, głosił ich obowiązywalność tam, gdzie mogłoby być stosowane, ale nie domagał się, aby prawo polskie zastąpić jego normami. On

jedynie, poprzez swą *Kronikę*, próbował -torować drogę przenikaniu prawa rzymskiego do Polski.

II. PRAWO KANONICZNE

Drugim nurtem prawa, mającego powszechny charakter było prawo kanoniczne²⁶. Źródłem prawa stanowionego w Kościele (*ius ecclesiasticum*) tworzyły kanony (*canones*), uchwalane przez sobory i dekretały (*constitutiones*), wydawane przez papieży²⁷. Początków nowego okresu rozwoju prawa kanonicznego należy szukać wraz ze spisaniem około 1140 roku *Dekretem Gracjana*. Używane były również inne nazwy: *Decreta*, *Corpus decretorum* czy *Corpus canonum* lecz przyjmuje się, że sam Gracjan nazwał swój zbiór *Concordia discordantium canonum* (*Uzgodnienie rozbieżnych kanonów*)²⁸. Autorem wspomnianego dzieła był Gratianus zm. 1159 lub 1179, kameduła z Bolonii. Jako pierwszy zaczął nauczać prawa kanonicznego oddzielnie od nauk teologicznych²⁹. *Dekret Gracjana* był powszechnym i systematycznym zbiorem, który uwzględnił wszystkie ogólnie przyjęte przepisy prawne i za pomocą scholastycznej metody konkordacyjnej usunął zachodzące pomiędzy nimi sprzeczności i zastąpił dawniejsze zbiory prawa kanonicznego. Dekret dzielił się na trzy części. Pierwsza część obejmowała 101 dys-

²⁴ Za: J. Sondel, *Wincenty zw. Kadłubkiem jako apologeta prawa rzymskiego*, *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, red. A. Dąbrówka, W. Wojtowicz, Warszawa 2009, s. 91-109; tenże, *W sprawie prawa rzymskiego w „Kronice polskiej” Wincentego zwanego Kadłubkiem*, „Kwartalnik Historyczny”, 85(1978) nr 1, s. 95-105; tenże, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 82(1978), s. 5-63.

²⁵ A. Vetulani, *Prawo kanoniczne i rzymskie w Kronice mistrza Wincentego*, „Studia Źródłoznawcze” 20(1976), s. 35-45. Zob. B. Kürbis, *Jak Mistrz Wincenty pisał historię Polski*, [w:] *Mistrz Wincenty Kadłubek. Człowiek i dzieło, pośmiertny kult i legenda. Materiały sesji naukowej – Kraków, 10 marca 2000*, red. K. R. Prokop, Kraków 2001, s. 59-78.

²⁶ B. Lesiński, W. Rozwadowski, *Historia prawa sądowego. Zarys wykładu*, Poznań 2007, s. 63-66.

²⁷ *Corpus Iuris Canonici/ Codex Iuris Canonici*, [w:] *Leksykon historii prawa i ustroju. 100 podstawowych pojęć*, red. T. Maciejewski, Warszawa 2010, s. 73-76. Zob. A. Vetulani, *Dekret Gracjana i pierwsi dekretały w świetle nowego źródła*, Wrocław-Kraków 1955.

²⁸ K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 2005, s. 59.

²⁹ S. Wielgus, *Prawo w średniowiecznej Europie Zachodniej oraz średniowiecznej Polsce*, [w:] *Prawo polskie. Próba syntezy*, red. T. Guza, J. Gluchowski, M. R. Pałubska, Warszawa 2009, s. 3-38.

tynkcji; przy czym każda dystynkcja dzieliła się na kanony lub capita, druga zawierała 36 spraw sądowych (causa) z zakresu prawa: majątkowego, zakonnego, procesowego i małżeńskiego³⁰. Z kolei część trzecia obejmowała pięć dystynkcji i zawierała przepisy liturgiczne o sakramentach i sakramentaliach oraz o poście³¹.

II.1. Przejątki prawa kanonicznego w „Kronice polskiej” Mistrza Wincentego

O znajomości prawa kanonicznego już na dworze Bolesława Chrobrego informuje pierwszy dziejopis Gall Anonim. Pozwólmy sobie cytować stosowny fragment: „Król Bolesław tak wielką gorliwość okazywał około służby Bożej, a to w budowaniu kościołów, ustanawianiu biskupstw i nadawaniu beneficjów, że za jego czasów Polska miała [aż] dwóch metropolitów wraz z podległymi im sufraganami. W stosunku do nich we wszystkim i w każdej sprawie tyle okazywał życzliwości i posłuszeństwa, że jeśli przypadkiem ktoś z dostojników wszczywał spór sądowy z którymkolwiek z duchownych lub biskupów, albo, jeżeli coś z własności ko-

ścielnej sobie przywłaszczał, wtedy [król] sam wszystkim nakazywał ręką milczenie i jak opiekun i obrońca brał w obronę sprawę biskupów i Kościoła. Ilekroć zaś zwyciężał [mieszkające] wokoło barbarzyńskie i pogańskie ludy, nie zmuszał ich do płacenia pieniężnej daniny, lecz do przyjęcia prawdziwej wiary. Ponadto własnym kosztem wznosił tam kościoły i ustanawiał u pogan z całą okazałością biskupów i księży ze wszystkim, co do tego potrzebne według przepisów kanonicznych”³².

Uczeni zaczęli w trakcie pracy komentatorskiej dodawać do tekstu Gracjana glosy, komentarze itd. Glosatorzy – wśród, których możemy widzieć i Mistrza Wincentego - którzy wyjaśniali „Dekret”, nazywani byli „dekretystami”. Mistrz Wincenty Kadłubek w swej „Kronice Polaków” wielokrotnie udowodnił swą znajomość prawa kanonicznego poprzez liczne zapożyczenia z wyżej wspomnianego „Dekretu Gracjana”³³.

Nie będziemy szerzej zajmować się historią prawa kanonicznego, gdyż wyczerpująco zagadnienie zostało zreferowane przez Jana Banaszekwicz w referacie nt. „Prawo rzym-

³⁰ Zob. A. Vetulani, *Corpus Iuris Canonici*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. III, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1985, kol. 597-600.

³¹ Szerzej na temat relacji prawa kanonicznego z prawem rzymskim zob. R. Hemperek, W. Góralski, *Historia źródeł nauki prawa kanonicznego*, Lublin 1995, s. 57 nn.; I. Subera, *Historia źródeł prawa kanonicznego*, Warszawa 1977, s. 69 nn.; A. Petrani, *Kanonistyka*, [w:] *Dzieje teologii w Polsce*, tom: *Średniowiecze*, Lublin 1974, s. 373 n.; S. K. Kuttner, *Repertorium der Kanonistik (1140-1234)*, Città del Vaticano 1937; P. Legandre, *La pénétration du droit romain dans le droit canonique classique de Gratian à Innocent IV (1140-1254)*, Paris 1964; A. Gauthier, *Roman Law and its Contribution to the Development of Canon Law*, Ottawa 1996, s. 3; J. Sondel, *Rola prawa rzymskiego w kształtowaniu polskiej kultury prawnej*, [w:] *Tradycje antyczne w kulturze europejskiej. Perspektywa polska*, Warszawa 1995, s. 47-69; H. Insadowski, *Prawo rzymskie jako źródło prawa kanonicznego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci jego ekscelencji X. Biskupa Mariana Leona Fulmana*, cz. I, Lublin 1939, s. 111-125; J. Baszkiewicz, *Prawo rzymskie i prawo kanoniczne w kulturze politycznej Polski XIII / XIV stulecia – zagajenie dyskusji*, [w:] *Historia kultury średniowiecznej w Polsce*, red. A. Gieysztor, IX Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Warszawie 13–15 IX 1963, t. II, *Referaty i dyskusja*, Warszawa 1964, s. 47; A. Vetulani, *Początki wszechnicy krakowskiej*, [w:] *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976, s. 211; J. Wislocki, *Dzieje nauki prawa rzymskiego w Polsce*, Warszawa 1945, s. 7.

³² Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, tłum. R. Grodecki, M. Plezia, wyd. 7, Wrocław 1996, ks. I, rozdz. 11; Anonim tzw. Gall, *Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich*, wyd. K. Małczyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica, Nova series*, t. II, Kraków 1952, lib. I, cap. 11. Literaturę na temat Galla Anonima zbiera: T. Jasiński, *O pochodzeniu Galla Anonima*, Kraków 2008; P. Wiszewski, *Domus Bolesłai. W poszukiwaniu tradycji dynastycznej Piastów (do około 1138 roku)*, Wrocław 2008.

³³ O. Balzer, *Studium o Kadłubku*, cz. 1, s. 534, 542-544; B. Kürbis, *Wstęp*, [w:] *Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), Kronika Polska*, Wrocław 2008, s. XCII. Zob. J. Skomił, *Z problematyki własności w „Kronice polskiej” Wincentego zwanego Kadłubka (ok. 1150-1223)*, „Czasopismo prawno-historyczne” 56(2004), z. 1, s. 177-183.

skie i prawo kanoniczne w kulturze politycznej Polski XIII i XIV stulecia”³⁴, Adama Vetulaniego w zbiorze pt. „Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej”³⁵, Janusza Sondela w pracy pt. „Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej”³⁶, czy ostatnio przez Antoniego Dębińskiego w studium pt. „Kościoł i prawo rzymskie”³⁷.

II.2. „Suplika łęczycka” jako przykład znajomości „Dekretu Gracjana” w Polsce (1180 rok)

Regest:

Kazimierz książę polski za radą dostojników duchownych i świeckich zakazuje pod groźbą klątwy zabierania dóbr po zmarłych biskupach oraz znosi nadużycia w wykonywaniu prawa stanu i podwód.

Tekst: nieznan

Uwagi: Zjazd w Łęczycy doczekał się bogatej literatury przedmiotu i różnych ocen wśród historyków³⁸. Na zjeździe tym poczyniono pewne ustępstwa na rzecz Kościoła: ograniczono nadużycia podczas egzekwowa-

nia stanu³⁹ i podwody⁴⁰, uchylono praktykę konfiskowania dóbr ruchomych po zmarłym biskupie oraz zagwarantowano nienaruszalność majątku nieruchomości biskupa w okresie sedeswakancji. Informację źródłowe na ten temat posiadamy z bulli papieża Aleksandra III⁴¹, odpowiedniego ustępu kroniki Wincentego Kadłubka (IV 9)⁴² oraz z przekazu Jana Długosza⁴³. Spisane postanowienia zjazdu zostały w suplice wysłane do Rzymu, o czym mówi bulla konfirmacyjna Aleksandra III z 28 marca 1181 r. Roman Grodecki biorąc pod uwagę powtórzenia w kronice Wincentego niektórych charakterystycznych wyrażen (*pergere pompatice, horrea pauperum, enervare caballos*) i ze wspólnej obu tekstom manieri wyrazów zdrobniałych (*negociolum, beneficiolum*) stwierdził, że autorem supliki Kazimierza Sprawiedliwego był Wincenty Kadłubek⁴⁴. Pogląd ten w pełni przyjął Adam Vetulani, domyślając się, iż różnice redakcyjne między tekstem bulli i *Kroniką* mogą wynikać z braku odpowiedniego przygotowania prawnego Kadłubka przed 1180 r.⁴⁵. Prostsze

³⁴ *Historia kultury średniowiecznej w Polsce. IX Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Warszawie 13–15 września 1963. Referaty*, red. A. Gieysztor, Warszawa 1963, s. 80–99.

³⁵ Wrocław 1976.

³⁶ Kraków 1978.

³⁷ wyd. I, Lublin 2007; tenże, *Papiestwo a nauka prawa rzymskiego w XII-XIII wieku*, [w:] *Współczesna romanistyka prawnicza w Polsce*, red. A. Dębiński, M. Wójcik, Lublin 2004, s. 49-63

³⁸ Literaturę zestawia: W. Baran-Kozłowski, *Kto wydał statut łęczycki 1180 roku?*, RH 68(2002), s. 77 – 83; tenże, *Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199 – 1219). Działalność kościelna i polityczna*, Poznań 2005, s. 70-75.

³⁹ Obowiązek goszczenia księcia, jego urzędników i możnych w podróży po kraju. Por. A. Gąsiorowski, *Stacje*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich*, t. V, Wrocław 1975, s. 375 i n.

⁴⁰ Dostarczanie koni i środków transportu w podróży po kraju. Por. S. Russocki, *Posługi komunikacyjne*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich*, t. IV, s. 246 i n.

⁴¹ A. Gieysztor, *Nad statutem łęczyckim 1180 r., odnaleziony oryginał bulli Aleksandra III z 1181 r.*, [w:] *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, red. M. Stebelski, Warszawa 1958, s. 206-207.

⁴² *Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem Kronika Polska*, wyd., komentarz i wstęp M. Plezia, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, seria II, t. 11, Kraków 1994, s. 149.

⁴³ *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 5/6, s. 122-123.

⁴⁴ R. Grodecki, *Początek immunitetu w Polsce*, Lwów 1930, s. 27.

⁴⁵ A. Vetulani, *Studia nad tekstem i znaczeniem statutu łęczyckiego z r. 1180*, [w:] *Studia nad historią prawa polskiego*, red. O. Balzer, t. XIII, z. 3, Lwów 1932, i osobna odbitka, s. 4 i nn.

rozwiązanie sformułował Aleksander Gieysztor - Kadłubek znał tekst bulli, a jej podstawa suplika, wyszła z dworu książęcego, jako utwór literacko-dyplomatyczny rodzimej szkoły retorycznej⁴⁶. Zofia Kozłowska-Budkowa referując dyskusję wokół zjazdu łęczyckiego omówiła również zmiany rzeczowe, jakie wprowadził Kadłubek: *zamiast postanowienia, aby nikt z łupieżców majątku zmarłego biskupa nie śmiał obejmować po nim katedry, dopóki szkody nie zostaną zwrócone i dopóki łupieżcom nie zostanie udzielona abszolucja. Wincenty umieszcza zakaz obejmowania przez kogokolwiek złupionego biskupstwa pod groźbą klątwy. Jeszcze bardziej zmienia przepisy, odnoszące się do prawa stanu i podwód, dodając zakazy zabierania ziarna i brania podwód wogóle, wyjąwszy jeden tylko wypadek, gdy chodzi o doniesienie o groźącym napadzie nieprzyjaciela*⁴⁷. Dla naszych rozważań te uwagi mają ogromne znaczenie, najpewniej celem wprowadzonych przez Wincentego zmian była lepsza ochrona dóbr Kościoła i zmniejszenie obciążeń mieszkańców tych ziem. Nie da się także jednoznacznie zanegować redakcji wysłanej do Rzymu supliki przez Wincentego Kadłubka⁴⁸.

III. RECEPCJA DOKUMENTU NA ZIEMIACH POLSKICH

Przez dokument rozumie się pisemne oświadczenie o treści prawnej, wyrażające jakąś czynność prawną, sporządzoną w wymaganej formie. Dokumenty średniowieczne (dyplomy) spisywano w języku łacińskim na pergaminie (tj. specjalnie wyprawionej skórze)⁴⁹. Początki dokumentu na ziemiach polskich giną w mrokach przeszłości⁵⁰. Po uformowaniu się państwa i przyjęciu chrześcijaństwa nastąpiło stopniowe przejmowanie różnych elementów kultury. Dokument należy do najważniejszych i najliczniejszych źródeł poznania prawa w omawianym okresie⁵¹. Jak zauważa Józef Dobosz na plan pierwszy wysuwa się, więc jego strona pragmatyczna, a sam dokument spisywany jest wedle znanych i utrwalających się na Zachodzie wzorców i form kancelaryjnych⁵². Właśnie w wieku XII rozpoczyna się ich powolne wprowadzenie do powszechnej praktyki, co zapewne powoduje nie tylko ewolucję ich formy i struktury, ale pociąga za sobą kształtowanie się początków instytucji zwanej kancelarią, a w stuleciu XIII jej szybszy rozwój. Kancelaria kościelna w zakresie funkcji i organizacji nie różniła się zasadniczo od kancelarii świeckich, podlega-

⁴⁶ A. Gieysztor, *Nad statutem łęczyckim 1180 r...*, s. 197.

⁴⁷ Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów...*, s. nr 96, s. 98 – 99.

⁴⁸ Zob. K. Ożóg, *Formacja intelektualna biskupów krakowskich w średniowieczu*, [w:] *Cracovia – Polonia – Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. K. Baczkowski i in., Kraków 1995, s. 165.

⁴⁹ S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. I: X-XVIII w., Kraków 2002, s. 93.

⁵⁰ J. Dobosz, *Dokument na ziemiach polskich w wiekach średnich*, [w:] *Ars scribendi. O sztuce pisania w średniowiecznej Polsce. Katalog wystawy*, Gniezno 2008, s. 27-36.

⁵¹ Szczególnie godna uwagi jest publikacja: *Ars scribendi. O sztuce pisania w średniowiecznej Polsce*, Gniezno 2008. Czytelnik znajdzie tam następujące artykuły: R. Witkowski, *Warsztat pisarza w średniowiecznej Polsce*, s. 15-26; J. Dobosz, *Dokument na ziemiach polskich w wiekach średnich*, s. 27-36; R. Witkowski, *Średniowieczny rękopis – pomnik trwalszy niż w spłzu ryty*, s. 37-49; E. Skibiński, *Odczytywanie źródła historycznego (oratura i litteratura - między mitem a historią)*, s. 51-61.

⁵² J. Dobosz, *Dokument na ziemiach polskich w wiekach średnich*, [w:] *Ars scribendi. O sztuce pisania w średniowiecznej Polsce*, Gniezno 2008, s. 27; tenże, *Wprowadzenie*, [w:] S. Kętrzyński, *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*, Poznań 2008, s. v-xix.

ły one tym samym procesom przemian, wzajemnie na siebie oddziałując, w przeszłości w kancelariach świeckich wiele urzędów powierzano duchownym⁵³. Kancelarie określa się nie tylko, jako instytucje, ale także, jako zespół ludzki. Pogłębiające się rozbitcie dzielnicowe, a wraz z nim wzrost liczby dworów książęcych, bez wątpienia spowodowało, iż znacznie wzrosła liczba możliwych wystawców dokumentów. Zapewne w XIII stuleciu ukształtowała się pewna liczba kancelarii książąt dzielnicowych⁵⁴.

III.2. Dokument tzw. opatowski jako przykład znajomości „Kodeksu Justyniana” w Polsce (1189 rok)

Regest:

Kazimierz książę polski zwraca kapitułę krakowskiej opole chropskie, które był otrzymał celem melioracji, i oświadcza, że darował św. Wacławowi karczmę na brzegu i koryto z prostej pobożności, nie zaś tytułem wynagrodzenia.

Oryginał: Archiwum Kapituły Metropolitarnej w Krakowie

Podobizna: *Monumenta Poloniae Palaeographica*, wyd. S. Krzyżanowski, Kraków 1907, tab. XV.

Wydanie: *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, wyd. F. Piekosiński, cz. 1, Kraków 1874, nr 4, s. 8 – 9.

Uwagi: Dokument z 12 kwietnia 1189 r. zachował się w oryginale (w formie, w jakiej wyszedł od wystawcy za jego wiedzą i z jego woli⁵⁵) i powszechnie przyjmowany jest za autentyk. Z dyspozycji (treści właściwej dokumentu, wyrażającej wolę wystawcy stworzenia nowego stanu prawnego⁵⁶) dowiadujemy się o zwrocie przez Kazimierza Sprawiedliwego *chropensum provincia* kapitule krakowskiej, na jej życzenie. Wraz ze zwrotem Chropów⁵⁷ książę nadał kanonikom karczmę na brzegu rzeki i koryto rzeczne⁵⁸. Maksymilian Baruch poddał w wątpliwość, aby wcześniej kapituła krakowska dobrowolnie oddała własne dobra, ryzykując ich utratę⁵⁹. Według tego autora dobra chropskie zostały zajęte siłą w wyniku wcześniejszych konfliktów na linii kapituła-książę. W odpowiedzi na te zarzuty Franciszek Bujak uznał, iż nie ma poszlak wskazujących na ukryte intencje księcia i idąc za brzmieniem dokumentu wymienione dobra były przekazane Kazimierzowi w celu polepszenia ich stanu i melioracji⁶⁰. Badacz ten dodał, iż dokument został wystawiony w celu zabezpieczenia przekazanej własności.

⁵³ S. Olczak, *Kancelaria*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. VIII, Lublin 2000, kol. 551.

⁵⁴ Zob. S. Nawrocki, *Rozwój form kancelaryjnych*, Poznań 1997; A. Gąsiorowski, *Staropolski dokument i kancelaria jako przedmiot badań historycznych*, [w:] *Nauki Pomocnicze Historii na IX Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Toruniu*, red. A. Tomczyk, Warszawa-Lódź 1976, s. 53-62.

⁵⁵ J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii. Wydanie nowe przejrane i zmienione*, Warszawa 2002, s. 447.

⁵⁶ Tamże, s. 449.

⁵⁷ Chropy – wieś w Polsce położona w województwie łódzkim, w powiecie poddębickim, gminie Poddębice, w latach 1975 – 1998 miejscowość ta należała administracyjnie do województwa sieradzkiego.

⁵⁸ Zapewne idzie o rzekę Dobrzynek – lewy dopływ Neru, przepływającej przez Pabjanice (koło Chropów).

⁵⁹ M. Baruch, *Pabjanice, Rzgów i wsie okoliczne*, Pabjanice 1930, s. 27-29. Zob. S. Zajączkowski, *Opole chropskie. Przyczynek do genezy dawnych dóbr pabjanickich kapituły krakowskiej*, „Rocznik Łódzki” 5(1962), s. 134 -145.

⁶⁰ F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, „Rozprawy Akademii Umiejętności Wydziału Historyczno-Filozoficznego” 47(1905), s. 227-228. Również odb., Kraków 1905. Por. M. D. Kowalski, *Uposażenie krakowskiej kapituły w średniowieczu*, Kraków 2000, s. 50-51.

Powszechnie uważa się, iż występujący w testacji *Vincentius magister* – Mistrz Wincenty Kadłubek był dyktatorem dokumentu⁶¹ (dyktat powstawał albo przez przepisanie formuł znajdujących się w jakimś wzorcowym dokumencie, albo był czerpany z formularzy, zawierających zbiór odpowiednich wzorów, albo też wyrastał z wiedzy dyktatora, czerpanej z odpowiednich podręczników⁶²). Heinrich Zeissberg stwierdził, że świadkowie dyplomu są współcześni dokonanej akcji prawnej, co potwierdza jego autentyczność⁶³. Antoni Małecki podał w wątpliwość autentyczność formalną, nie rzeczową dokumentu, kierując się zbyt uniżoną stylizacją w stosunku do kapituły⁶⁴. Wojciech Kętrzyński kwestionował autentyczność dwóch pieczęci⁶⁵ - po których pozostały sznurki z pąsowego jedwabiu - których z kolei bronił Stanisław Krzyżanowski⁶⁶. Idąc dalej, wspominany już Wojciech Kętrzyński a za nim Karol Małeczyński przyjęli, że dokument opatowski jest autografem Wincentego Kadłubka, aczkolwiek zauważono, iż inne dokumenty, których dyktat przypisuje się Wincentemu (m.in. poniżej omawiany dokument z 1206 r.) są pisane odmiennymi rękoma⁶⁷. Ze względu na podo-

bieństwo stylu dokumentu do *Kroniki Kadłubka* a także terminologie zaczerpnięto z prawa rzymskiego i kolejni badacze przyjęli wnioski o redakcji dokumentu przez Wincentego m. in: Stanisław Kętrzyński⁶⁸, Roman Grodecki⁶⁹ oraz Oswald Balzer⁷⁰. Ten ostatni przyjął, iż Kadłubek pełnił wówczas funkcję notariusza Kazimierza II Sprawiedliwego⁷¹. Dokument został także poddany analizie przez Zofię Kozłowską-Budkową w jej *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*⁷². Ostatnio Tadeusz Nowakowski w swoich badaniach zauważył, że autor dokumentu opatowskiego wprowadził tu pojęcie Kościoła, jako „matki” i „syna”, którym jest tu książę Kazimierz⁷³. Jest to nawiązanie do Ewangelii św. Jana (19, 25-27), która w opisie Pasji przedstawia osoby stojące przed krzyżem – matkę Jezusa i Jana. Dokument z 1189 r. wyraźnie nawiązuje do tej sceny, a opieka umiłowanego ucznia nad matką, nasunęła myśl o opiece Kazimierza nad dobrami kapituły. Karol Małeczyński zwrócił także uwagę na zwrot *nam sicut publica, sic res ecclesiastica iure utitur pupillari*, zaczerpnięty z *Digestów* rzymskich, jako niewątpliwy ślad erudycji prawnej Kadłubka⁷⁴. Wyżej wymieniony

⁶¹ K. Małeczyński, *Zarys dyplomatyki polskiej wieków średnich*, Wrocław 1951, s. 91, przypis 174.

⁶² J. Szymański, *Nauki pomocnicze...*, s. 446.

⁶³ H. Zeissberg, *Vincentius Kadlubek, Bischof von Krakau (1208 – 1218; zm. 1223) und seine Chronik Polens*, „Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen”, 42, Wein 1869, s. 25–29.

⁶⁴ A. Małecki, *W kwestii fałszowania dokumentów*, „Kwartalnik Historyczny” 18(1904), s. 471.

⁶⁵ W. Kętrzyński, *Studia nad dokumentami XII wieku*, „Rozprawy Akademii Umiejętności Wydziału Historyczno-Filozoficznego” 26(1891), s. 231.

⁶⁶ S. Krzyżanowski, *Początki dyplomatyki polskiej*, „Kwartalnik Historyczny” 6(1892), s. 25.

⁶⁷ K. Małeczyński, *Wpływy obce na dokument polski w XII wieku*, [w:] tenże, *Studia nad dokumentem polskim*, Wrocław 1971.

⁶⁸ S. Kętrzyński, *Ze studiów nad Gerwazym z Tilbury*, „Rozprawy Akademii Umiejętności Wydziału Historyczno-Filozoficznego” 46(1903), s. 168.

⁶⁹ R. Grodecki, *Mistrz Wincenty Kadłubek, biskup krakowski (zarys biograficzny)*, „Rocznik Krakowski” 19(1923), s. 31.

⁷⁰ O. Balzer, *Studium o Kadłubku*, cz. 1, [w:] tegoż, *Pisma pośmiertne*, t. I, Lwów 1934, s. 44.

⁷¹ Tamże, s. 44 i n.

⁷² Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów*, nr 118, s. 114 – 150.

⁷³ T. Nowakowski, *Idee areng dokumentów książąt polskich do połowy XIII wieku*, Bydgoszcz 1999, s. 63.

⁷⁴ K. Małeczyński, *Wpływy obce na dokument polski w XII wieku*, [w:] tenże, *Studia nad dokumentem polskim*, Wrocław 1971, s. 107. Por. F. Sikora, *O małopolskim dokumencie kościelnym w XIII wieku*, „Studia Historyczne” 19(1976), s. 174.

badacz przybliżył także kilka paleograficznych spostrzeżeń dokumentu Sprawiedliwego. Otóż dokument opatowski spisany jest pismem dokumentowym – wyraźnym i eleganckim, odznaczającym się głównie charakterystycznymi ligaturami *st*, *ct*. Litera *s*, której górna laseczka jest zwykle wolno puszczona w dół, aż do przecięcia się z trzonkiem i zakończeniem laseczki chorągiewką (*treillis*)⁷⁵. Maleczyński pisze, że *może nie od rzeczy byłoby przypuszczenie, wysunięte z wniosku o dyktatorstwo tego aktu (dyktatorem Kadłubek) i zjawieniu się na nim pewnych reminiscencji pisma leodyjskiego, a więc północno francuskiego, że to właśnie północny nasz kronikarz był równocześnie dyktatorem i ingrosatorem dokumentu opatowskiego z 1189 r. W każdym razie pismo tego aktu stałoby w dziwnej zgodzie z wyrażonym ostatnio w nauce przypuszczeniem o francuskich studiach greckich mistrza Wincentego*⁷⁶.

Niniejszy dokument wystawiony przez Kazimierz II Sprawiedliwego w Opatowie 12 kwietnia 1189 r. jest szczególnie ważny dla historii Opatowa, gdyż w tym akcie po raz pierwszy pojawiła się nazwa tej miejscowości. Odbyty tam wiec miał na celu omówienie

bieżących problemów politycznych, w tym polityki zagranicznej Kazimierza Sprawiedliwego wobec Rusi. Być może zjazd był związany z genezą i rolą kolegiaty opatowskiej i obecnością w tym mieście jakiegoś zakonu⁷⁷.

ZAKOŃCZENIE

Lektura źródeł i literatury, które posłużyły do opracowania niniejszego tematu nasuwa kilka refleksji.

Przyjęcie chrztu przez Mieszka I w 966 roku było punktem zwrotnym w dziejach Polski⁷⁸. Państwo pierwszych Piastów zakorzenione zostało w kulturze międzynarodowej społeczności państw europejskich⁷⁹. Sytuacja ta sprzyjała wpływowi niektórych praw obcych na ustrój prawny Polski. W dotychczasowej praktyce państw słowiańskich system prawny opierał się na plemiennym prawie zwyczajowym (tj. powszechnie uznana, uświęcona tradycją forma zachowania się, przyjęta w danej zbiorowości społecznej)⁸⁰.

Od XII i XIII wieku rozszerzała się znajomość prawa rzymskiego i kanonicznego w Polsce. W okresie tym rozwija się myśl prawnicza, oparta zarówno na jednym jak

⁷⁵ K. Maleczyński, *Wpływy obce na dokument Wpływy obce na dokument polski w XII wieku*, [w:] tenże, *Studia nad dokumentem polskim*, Wrocław 1971, s. 101.

⁷⁶ Tamże

⁷⁷ A. Lis, *Dziedzictwo ziemi opatowskiej (na marginesie ostatnich konferencji naukowych)*, „Studia Sandomierskie” 17(2010) z. 1-2, s. 265-278; tenże, *Dokumenty mistrza Wincentego. Zarys problematyki*, [w:] *Błogosławiony Wincenty Kadłubek. W 800-lecie sakry biskupiej*, „Cistercium Mater Nostra. Tradycja – historia – kultura” R. II (2008), z. 2, red. M. Starzyński, M. Zdanek, Kraków 2008, s. 39-55. Ostatnio: A. Lis, *Wykorzystanie dowodu z dokumentów na przykładzie bł. Wincentego Kadłubka*, [w:] *Świętość kanonizowana, t. 7: Sprawy dawne*, red. S. T. Prażkiewicz, Kraków 2011, s. 133-186.

⁷⁸ Zob. W. Uruszczak, *Historia państwa i prawa polskiego*. Tom I: (966-1975), Warszawa 2010.

⁷⁹ Szerzej: A. Vetulani, *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976, s. 116-117; tenże, *Opory wobec prawa rzymskiego w dawnej Polsce*, „Analecta Cracoviensia” 1(1969), s. 375; J. Sondel, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej*, Kraków 1978, s. 8 i n; tenże, *O roli prawa rzymskiego w dawnej Polsce (uwagi ogólne)*, „Acta Universitatis Lodzensis” Folia Iuridica 21(1986), s. 53 i nn; A. Gieysztor, *Przemiany ideologiczne w państwie Piastów a wprowadzenie chrześcijaństwa* [w:] *Początki Państwa Polskiego. Księga Tysiąclecia*, t. II, Poznań 1962, s. 158. Ostatnio: L.P. Stupecki, *Chrzest Polski w 966 roku. Mit początków kraju?*, [w:] *Dawne kultury w ideologiach XIX i XX wieku*, red. J. Olko, Warszawa 2007, s. 11–22.

⁸⁰ B. Lesiński, W. Rozwadowski, *Historia prawa sądowego. Zarys wykładu*, Poznań 2007, s. 41-42. Szerzej: M. Dyjakowska, *Ewolucja poglądów na prawo rzymskie w Polsce do końca XVIII wieku*, [w:] *Prawo rzymskie a kultura prawna Europy*, red. A. Dębiński, M. Jońca, Lublin 2008, s. 71-99.

i drugim prawie⁸¹. Wiedzę o tych systemach czerpano z różnych źródeł. Procesowi temu służył import do Polski rękopisów prawnych romanistycznych i kanonistycznych.

Przykładem recepcji prawa rzymskiego i kanonicznego w Polsce do początków wieku XIII jest „Kronika polska” Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem (ok. 1150-1223)⁸².

W związku z przeprowadzonymi badaniami nasunęło się też wiele pytań i postulatów, których spełnienie na kartach niniejszej rozprawy nie było możliwe. Autor zmuszony był z konieczności z niektórych zagadnień zrezygnować (np. z charakterystyki późniejszych źródeł takich jak „Księga elbląska” i „Księga henrykowska”), a wiele istotnych zagadnień tylko zasygnalizować.

Zakończenie pracy w tym miejscu nie świadczy bynajmniej o tym, że temat uważam za zamknięty i w pełni opracowany. Autorowi pozostaje, zatem liczyć na to, że jego praca stanie się dla innych badaczy inspiracją do podjęcia własnych badań nad tą tematyką.

STRESZCZENIE

Po uformowaniu się państwa pierwszych Piastów i przyjęciu chrześcijaństwa przez Mieszka I nastąpiło stopniowe przejmowanie różnych elementów kultury. Sytuacja ta sprzyjała wpływowi niektórych praw obcych na ustrój prawny Polski. W dotychczasowej praktyce państw słowiańskich system prawny opierał się na plemiennym prawie zwyczajowym, w zasadzie niepisanym. Dokument należy do najważniejszych i najliczniejszych

źródeł poznania prawa w omawianym okresie. Od XII i XIII wieku rozszerzała się znajomość prawa rzymskiego i kanonicznego w Polsce. W pracy szczegółowo omówiono zapożyczenia z prawa rzymskiego (*Kodyfikacje Justyniańskie*) i prawa kanonicznego (*Decret Gracjana*) w „Kronice polskiej” Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem (ok. 1150-1223). Problematyka ta, w niniejszym tekście szkicowo zarysowana, domaga się rozwinięcia, pogłębienia i uzupełnienia w erudycyjnych studiach, prowadzonych wedle nowego, poszerzonego kwestionariusza badawczego.

SUMMARY

After formation the first Piast's state and Mieszko' I baptistty it took place gradual taking over various components of the culture took place. This situation supported the influence of some foreign laws on the legal system of Poland. In the current practice of Slavic states the legal system was based on the tribal common law, in principle unwritten. The document belongs to most important and most numerous sources of meeting the law in the discussed period. From the 12th and 13th century an acquaintance of the Roman and canonical law expanded in Poland. At this work in detail was discussed borrowings from the Roman law (Codification's Justinian) and of Canon Law (Decree of the Gratian) in „Polish Chronicle” of Wincenty Kadłubek (1150 - 1223). Problems this, sketched in text, demands development, greater depth and supplement in studies, led according to new, broadened investigative questionnaire.

⁸¹ Por dyskusję Adama Vetulaniego z poglądami Rafała Taubenschlaga: A. Vetulani, *Przenikanie zasad powszechnego prawa kanonicznego i prawa rzymskiego do piastowskiej Polski*, [w:] *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976, s. 95-128, w szczególności s. 115-121.

⁸² A. Lis, *Mistrz Wincenty Kadłubek – ojciec prawa w Polsce?* [w:] *Prawo w Europie średniowiecznej i nowożytnej*, Lublin 2011, s. 91-115.

SŁOWA KLUCZE

Recepcja, prawo rzymskie, prawo kano-

niczne, *Dekret Gracjana*, *Kronika polska*, Wincenty Kadłubek.**BIBLIOGRAFIA**

- Balzer O., *Studium o Kadłubku*, cz. 1–2, [w:] *tegoż, Pisma pośmiertne*, t. I-II Lwów 1934–1935.
- Bardach J., *Recepcja w historii państwa i prawa*, [w:] *tegoż, Themis a clio czyli prawo a historia*, Warszawa 2001, s. 35-97.
- Baszkievicz J., *Prawo rzymskie i prawo kanoniczne w kulturze politycznej Polski XIII i XIV stulecia*, [w:] *IX Powszechny Zjazd Historyków Polskich, Historia kultury średniowiecznej Polski*, Warszawa 1963.
- Dębiński A., *Kościół i prawo rzymskie*, Lublin 2007.
- Dobosz J., *Dokument na ziemiach polskich w wiekach średnich*, [w:] *Ars scribendi. O sztuce pisania w średniowiecznej Polsce. Katalog wystawy*, Gniezno 2008, s. 27-36.
- Dyplomatyka wieków średnich*, red. K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, Warszawa 1971, s. 19-24.
- Dziadzio A., *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2008.
- Gieysztor A., *Nad statutem łączyckim 1180 r., odnaleziony oryginał bulli Aleksandra III z 1181 r.*, [w:] *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, red. M. Stebelski, Warszawa 1958, s. 206-207.
- Grodecki R., *Mistrz Wincenty Kadłubek, biskup krakowski (zarys biograficzny)*, „Rocznik Krakowski” 19(1923), s. 30-61.
- Kürbis B., *Wstęp*, [w:] *Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), Kronika Polska*, Wrocław 2008.
- Lis A., *Dokumenty mistrza Wincentego. Zarys problematyki*, [w:] *Błogosławiony Wincenty Kadłubek. W 800-lecie sakry biskupiej*, „Cistercium Mater Nostra. Tradycja – historia – kultura” R. II (2008), z. 2, red. M. Starzyński, M. Zdanek, Kraków 2008, s. 39-55.
- Lis A., *Elekcja na biskupstwo krakowskie Wincentego Kadłubka*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” Rok 102 (2009) nr 11-12, s. 792-798.
- Lis A., *Mistrz Wincenty Kadłubek – ojciec prawa w Polsce?* [w:] *Prawo w Europie średniowiecznej i nowożytnej*, Lublin 2011, s. 91-115.
- Lis A., *Rezygnacja Wincentego Kadłubka z funkcji biskupiej*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” Rok 103 (2010), nr 1-2, s. 132-140.
- Pauli L., *Randbemerkungen zur Abhandlung Emil Seckels über Vincentius Kadłubek*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung”, 76(1959), s. 396–431.
- Plezia M., *„Scripta minora”. Łacina średniowieczna i Wincenty Kadłubek*, Kraków 2001.
- Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. I: X-XVIII w., Kraków 2002, s. 93.
- Seckel E., *Vinzentius Kadłubek*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung”, 76(1959), s. 378–395.
- Sondel J., *Rola prawa rzymskiego w kształtowaniu polskiej kultury prawnej*, [w:] *Tradycje antyczne w kulturze europejskiej. Perspektywa polska*, Warszawa 1995, s. 47-69.
- Sondel J., *W sprawie prawa rzymskiego w „Kronice polskiej” Wincentego zwanego Kadłubkiem*, „Kwartalnik Historyczny”, 85(1978) nr 1, s. 95-105.
- Sondel J., *W sprawie prawa rzymskiego w Kronice Polskiej mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, „Kwartalnik Historyczny” 85(1978), z. 1, s. 95-105.
- Sondel J., *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce piastowskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 82(1978), s. 5-63.
- Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 2005.

Uruszczak W., *Historia państwa i prawa polskiego*. Tom I: (966-1975), Warszawa 2010.

Vetulani A., *Prawo kanoniczne i rzymskie w Kronice mistrza Wincentego*, „*Studia Źródłoznawcze*” 20(1976), s. 35-45.

Vetulani A., *Studia nad tekstem i znaczeniem statutu łęczyckiego z r. 1180*, [w:] *Studia nad historią prawa polskiego*, red. O. Balzer; t. XIII, z. 3, Lwów 1932.

Vetulani A., *Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury prawniczej*, [w:] *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, red. P. Kałwa, M. Rechowicz, Lublin 1969, s. 391-421.

Vetulani A., *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław 1976, s. 116-117.

Zeissberg H., *Vincentius Kadlubek, Bischof von Krakau (1208 – 1218; zm. 1223) und seine Chronik Polens*, „*Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*”, 42, Wein 1869.

NOTA O AUTORZE

mgr Artur Lis, asystent w Katedrze Historii Prawa, Instytutu Prawa Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Gospodarce KUL w Stalowej Woli. Zainteresowania naukowe: historia prawa, prawo administracyjne, informatyka. Kontakt: arturlis@op.pl